

Катерина (скорочено)

Тарас Шевченко

I

Поема починається зверненням автора до українських дівчат. Він щиро радить їм не кохатися з москалями (офіцери царської армії), "бо москалі — чужі люде, роблять лихо з вами". Москаль піде потім у свою Московщину, а збезчещена й кинута ним дівчина гине, а разом із нею гине від горя її стара мати.

Не слухаючи батьків, Катерина покохала москаля, "як знало серденько", ходила до нього в садочок, цілувала його карі очі, поки не занапастила свою долю. По селу вже пішла про неї "недобра слава", та вона, захоплена своїм коханням, на це не зважала. Аж ось москалі вирушили в похід у Туреччину. Від'їжджаючи, москаль обіцяв Катерині, якщо не загине, повернутися до неї і взяти її за дружину, зробити "московкою".

Дівчина тяжко переживала розлуку з милим, чекала на нього, не звертала уваги на людський осуд, на те, що з неї, покритки, глузують односельчани.

Катерина соромилась виходити вдень на вулицю, навіть по воду ходила опівночі. Але вона не втрачала надії, виглядала коханого.

Через півроку Катерина породила сина. Люди почали неприховано сміятися з молодой матері, пустили на глум її батьків.

Автор із великим жалем і співчуттям ставиться до скривдженої молодой жінки:

Катерино, серце мое! Лишенько з тобою! Де ти в світі подінешся З малим сиротою? Хто спитає, привітає Без милого в світі? Батько, мати — чужі люде, Тяжко з ними жити!

Минув час. Катерина, криючись від чужих очей, виносила в садочок сина, ходила по садочку, де все нагадувало їй про колишнє щастя, і гірко плакала, кляла свою долю.

Глузування, "недобрії речі" не припинялися. Якби милий був поруч, він би заступився за неї. Але вона не знала, чи живий її Іван. Може, він загинув за тихим Дунаєм, а може, покохав іншу в своїй Московщині.

Катерина плакала і журилась, а москалі повернулися з походу іншим шляхом.

II

Зажурений сидів за столом старий батько Катерини. Заплакана мати звернулася до дочки з гіркими словами:

Що весілля, доню моя?

А де ж твоя пара?

Де світилки з друженьками.

Старости, бояре?

В Московщині, доню моя!

Іди ж їх шукати,

Та не кажи добрим людям,

Що є в тебе мати.

Мати оплакує долю дочки, що її ростила, "як ягідку, як пташечку", але дівчина виявилася невдячною й осоромила батьків. Мати виганяє Катерину з дому, хоча знає, що без єдиної доньки її нікому буде навіть поховати. Вона благословляє дочку в далеку дорогу і падає непритомна.

Батько прискорює прощання. Катерина благає його простити її і, взявши дитину, виходить з хати.

Катерина пішла у садок, помолилась Богу, взяла з собою трохи землі з-під вишні, добре розуміючи, що навіки прощається з батьківською оселею.

Плачучи залишала покритка рідні місця, пригортала й цілувала своє дитя, а в селі ще довго не вщухали плітки про неї, та ані Катерина, ані її батьки вже не чули того осуду.

У ліричному відступі автор намагається пояснити, чому це люди завдають лиха іншим чи собі. Одних людей доля жалує, а інших — ні:

Де ж ті люде, де ж ті добрі, Що серце збиралось З ними жити, їх любити? Пропали, пропали!

Є на світі люди багаті, які теж не мають ні долі, ні волі, хоч і соромляться в цьому зізнатись. Краще не мати срібла-золота, та не соромитися власних почуттів, відчуючи себе вільним.

III

Серед ночі, коли спочивають стомлені люди і сплять діброви, деś притулилась з малим дитям Катерина. Гірка її доля, чекає на неї лихо, піски, люта зима, зустрічі з чужими людьми. Чи хто—небудь привітає її в цім світі?

А поки що оповідач згадує свій шлях на Московщину. Цей далекий шлях йому добре відомий, та краще про нього не розповідати, бо він такий жахливий, що може часом приснитись.

За Києвом, за Дніпром їхали шляхом чумаки і зустріли смутну заплакану молодицю. На ній латана свитина, на плечах торбина, в руках — ціпок і немовля. Вони подумали, що молодиця повертається з прощі. Жінка спитала шлях на Москву і попросила подати їй Христа ради на дорогу. Тяжко було Катерині просити, та робила вона це задля дитини, якій на отриманні гроші купила медяника. Довго Катерина йшла до Москви, часом ночувала з дитиною під тином.

Знов звертаючись у ліричному відступі до сільських дівчат, автор просить їх не повторювати помилки Катерини, бо кого Бог карає, того й люди:

Шануйтеся ж, любі, в недобру годину Щоб не довелося москаля шукать.

Хоч як важко Катрі, та не треба людям бачити її сліз: вони не зрозуміють горя нещасної жінки і не пожаліють її.

Настала зима, а Катерина в личаках і в старенькій свитині все ще мандрувала шляхами. Зустрілися їй москалі, почали глумитись. А вона питала про свого Івана, щоб віддати йому сина, а потім хоч і вмерти.

Знялася хуртовина, а Катря стояла серед поля з дитиною і плакала. Потім край дороги, під лісом, побачила курінь і вирішила проситись на нічліг. Йдучи, роздумувала

про долю дитини — що з ним буде, коли її не стане. Може, без матері доведеться спати серед собак надворі. Навіть сироті — собаці легше жити, бо ніхто не питає про матір. А з її сина Івася люди будуть насміхатися і називати байстрам.

IV

Свище по лісу завірюха, поле вкрилося снігом, ставок замерз як у неволі, лишилась тільки ополонка, з якої беруть воду. Карбівничий вийшов оглядати ліс, але через хуртовину відразу повернувся в хату. Почувши від нього, що дорогою йдуть москалі, Катерина, неодягнена й боса, мерщій вибігла з хати. У старшому москалів вона пізнала свого коханого. Той хотів проїхати мимо, але жінка схопилась за стремена, бажаючи подивитися на неї, бо це ж вона, його люба Катруся. Але Іван зрікся свого кохання і наказав солдатам: "Возьміте прочь безумную!" Вражена такою жорстокістю, Катерина знов почала просити його, кажучи, що вона на все згодна, аби він не кидав сина: "Покинь мене, забудь мене, та не кидай сина". Вона побігла в хату винести офіцерові сина, але Іван був вже далеко. У відчаї Катерина звернулась до солдатів, умовляючи їх забрати дитину та віддати старшому за сина: якщо батько його покинув, то й вона покине. Катерина положила сина на шлях, а сама як навіжена побігла у ліс до ставка і кинулася в ополонку.

Москалі байдуже проїхали повз дитини, залишивши її на дорозі, аж поки плач немовляти не почули лісничі.

Коли вмирає мати, дітям залишається добра слава і могила, на яку можна вилити сльози і знайти там розраду серцю. Горе байстрюкові, у якого немає ані батька, ані матері.

V

Сліпий кобзар ішов до Києва і зупинився спочити. Його маленький поводитир куняв на сонці. Старий співав псалми, перехожі давали їм хто бублик, хто гроші, задивлялися на босе й голе гарне хлоп'я:

Дала,— кажуть,— бровенята, Та не дала долі!

Їхала шляхом карета, запряжена шестернею коней, а в кареті — пан із сім'єю. Пані покликала Івася і дала йому гроші, а пан глянув і одвернувся, бо впізнав свого сина...

Карета рушила далі, жебраки полічили милостиню, помолилися на схід сонця і пішли понад шляхом.